

<156> 78 *což pomiení kolik se domnívá* (býti poškozen)

<161> 83 *z zlata z krádeže nebo loupeže zlatých předmětů; právo železo boží soud, při němž přísahající držel prsty na rozžhaveném železe*, srov. Řád práva zem. čl. 53 (v. zde na str. 784) – 84 *k malému úřadu k menším úředníkům*

<163> 85 *z výboje z loupeže*

<182> 87 *z podávenie ze znásilnění; samému sedmému šest spolupřísežníků musilo do-
svědčit, že je přísaha přísahajícího (sedmého) pravdivá*

<183> 89 *děvojsťva odjetie zmrhání panenství; únosba únos*

<184> 90 *z hlavy z vraždy; s meči boží soud soubojem*, srov. Řád práva zem. čl. 37 (viz zde str. 782)

ŘÁD PRÁVA ZEMSKÉHO

Zemský soud český byl již od 14. století úplně zorganizován. Jeho úředníci ovládali dokonale soudní praxi a pořizovali si pro svou potřebu příručky (srov. Knihu rožmberskou), a to hlavně tak, že si zapisovali zásadní rozhodnutí soudní a sestavovali si z nich sbírky. Pro jejich uspořádání opatrovali si vzory, které k nám přinesli zejména ti, kdož studovali nebo praktikovali v zahraničních kancelářích, ale tyto osnovy pak naši čeští úředníci naplňovali domácím právem, takže třebaš názvem nebo vnějškově jsou i u našich sbírek obdoby s cizími sbírkami, obsahově jsou to však sbírky domácí, české. Z poloviny 14. století se nám dochovaly takovéto poměrně rozsáhlé práce, které se nazývají latinsky *Ordo iudicii terrae* a česky *Řád práva zemského*, jejichž obsahem je poučení o řízení (řádu) před zemským soudem. Tyto právní knihy máme ve dvojím znění, latinském a českém. Znění latinské se od českého značně liší. Rozdílů do jejich textů vnesl pokrok v soudním řízení, jako zvláště zrušení (r. 1343) t. zv. božích soudů (ordálů), při nichž se spoléhalo více na boží prozřetelnost (odtud také pojmenování soudů) než na zjištění skutečné pravdy před soudem.

To, co dnes označujeme jménem *Ordo* nebo *Řád*, je sborník několika prací. Autory všech těchto dílčích textů byli nepochybně Češi, kteří, i když psali latinsky, myslili česky a do sbírek zařazovali předpisy, jimiž se řídil český zemský soud. – Výňatky zde zařazené jsou vybrány z českého znění *Řádu*, které pochází z druhé poloviny 14. století.

(1) Když by kto chtěl z hlavy bratra svého neb jiného přítele koho pohnati k zemskému sídu, tento řád má zachovati. Najprvé když jest ten jeho přítel zabit, má ten den pomnieti a přijda před úředníky pražské, točíšto před najvyššieho komorníka a před jiné úředníky, kterýchž móż dojiti, ve dvú neděli ot zabitie toho
5 přítele i má jim opovědieti a purkrabí pražskému a řka takto: „Páni, račte slyšeti, opoviedám vaší milosti, že tento přítel mój (pojmenuje jej a odkud jest byl) jest zabit na pokojné cestě (pojmenuje toho, kterýž jest jej zabil a odkudž jest). Od toho opoviedám vám hlavu jeho a proši, dajte mi komorníka, ať by tu hlavu opatřil.“ Tu pojma komorníka má jemu ukázati toho zabitého a rány jeho a rúcho zekrvave-
10 né jeho, v kterémž jest zabit. A to všechno rúcho má sobě ten komorník vzieti i zachovati, aby je mohl v súdě ukázati. Ale chce-li ten, ješto pohoní, bezpečen býti, přived' toho komorníka před úředníky, ať vyzná před nimi, což ohledal jest, a rúcho krvavé ať pokáže. A to ve dsky zemské kaž popsati, den a léto, kdy se to stalo, a jméno toho komorníka, kterýž jest vyznal, znamenati kaž. Neb když by
15 ten komorník sšel dřieve sídu aneb že by jeho mieti nemohl, neb že by to rúcho

krvavé utraceno bylo, aby před súdem ty dsky ukázal a čisti kázal. To bude mocno, jako by ten komorník vyznal před súdem.

20 (2) Potom když by chtěl pohnati, má prositi, aby jemu dán byl komorník, ješto by pohnal vraha jeho. Kterýžto když požene, má vysvědčiti, když ten den přide, k kterémuž jest pohnal. A to má ve dsky napsáno býti. Tu pak ten den v ho-
dinu devátú, točíš o poledni, ten, ješto pohná, má opověděti úředníkom a purkrabí
pražskému, že stojí k prvniemu póhonu, a řka: „Opoviedám se vaší milosti, že
jsem pohnal vraha svého, jenž jest zabil mého bratra (pojmenuje jménem oba), a to
25 chci vésti přede pány s plným právem i z hlavy i z peněz, v čemž tu hlavu pokládám.“
A ihned dobuda řečníka, jmá ve dsky kázati vložití obě žalobě. Tu znamenaj, že
v zemském súdě jeden na jednoho nikdy nemůže dvú žalobú vésti, jediné o hlavu,
jakož jest již znamenáno.

(21) Tu sudí má jim rok položiti a miesto ukázati, kde máta proti sobě při-
sahati a potom se býti.

30 (22) A když ten rok přide, tehda póvod, hotov jsa k bitvě, má napřed přísieci,
jakž jemu páni rotu vydadie. A když by tu přísahu zmátl, tehdy by svú při ztratil.
Pakli by přísahaje prošel, tehdy pohnaný hotov jsa také k bitvě, má přísahati za
svú nevinu. Pakli by přísahu zmátl, tehdy by tu při i život ztratil. A pakli by prošel,
tehdy se ihned máta býti bez oděnie, jedno v sukniech a v nohaviciích s mečmi a za
35 štítý v šraňciích jim připravených, jako jest obyčej.

(25) Ale když by již v šraňky oba vešla a počala se býti a když by některý
z nich ustal, má žádati odpočinutie a v tom má uslyšán býti. Tu purkrabie pražský
má mezi ně vložití sochor, aby přes ten žádný na druhého nesáhal až za hodinu.
Kterýžto sochor dva úředníky, točíšto komorník a sudí, hotov máta držeti. A kterýž
40 by jeho žádal, aby hotov byl až do třeticé k odpočinutí, a vždy za hodinu.

(26) A když by jeden druhého přemohl, tehdy jej má svú rukú stieti a hlavu
jemu mezi nohy vložití, leč by s královú volí a s panským povolením bylo mezi
nimi lepší zjednáno. A když by jej stal a hlavu mezi nohy vložil, tehdy má poklek-
núti na jednom koleně a poděkovati králi a pánóm z pravého práva a dva haléře
45 naň vložití a těmi jej ofěrovati. A tak svítězí nad ním a právo obdrží v tej při. A to
jemu má ve dsky vníti, aby toho žádný přítel nemstil. Pakli by kto toho mstil, ten
by ztratil život i sbožie k králově milosti i ke všem pánóm a nikdy by on, ani jeho
děti neměli by práva zemského užívati.

(30) Tuto znamenaj, že ten pohnaný, když by byl u své ženy oddané nalezen
50 a ona jej objala anebo svým rúchem přikryla, že ot nie nemá vzat býti, ani které
žalosti trpěti. A také když by byl u hrobu svatého Václava v pražském kostele
anebo před královú českú, také tu nemá vzat býti, ale pokoje požiti.

(37) A pakli by měštěnin sedláka pohnal, máta se býti kyji a s štítý velikými,
neb sta oba jednoho řádu chlapského a to jest od stara dávna ustaveno, že k tej
55 bitvě nemáta mečov užívati.

(40) A pakli by vdova koho sobě rovného v urození pohnala z hlavy mužovy
neb kterého svého přitele, má tiem řadem proti pohnanému jíti, jakti muž. Pak

když se s ním bude mieti býti, tehdy ten pohnaný má v dole vykopaném státi až po pás s mečem a s štítem velikým a v tom dole obraceti se, jakž může, a brániti se jí.
60 A ona má také býti s mečem a se štítem v šraňcích v okrúhlých k tomu připravených. A on z dolu, ani ona z šraňkóv nemá vyníti, dokudž by jeden druhého nepřemohl. Pakli by z nich který vyšel, ten by své právo ztratil. A panna v osmnádsti létech nebo staršie, když by chtěla tak s svým vrahem býti se, téhož má práva požívati.

(43) Když by rovný rovnému podle urozenie před králem neb před plným
65 súdem dal políček, a s tím popaden byl, tehdy ten, ješto jemu dán políček, má jemu dáti zasě dva, v každé líce jeden, a pěstí v nos. Pakli by větší nižšiemu dal, točíš šlechtic vládcě neb vládyka chlapu, tehdy takéž jemu má dáti zasě dva a pěstí v nos.

(44) Ale když by nižší vyššiemu dal, točíš vládyka šlechtici nebo měštěnin
70 a sedlák vládcě, políček a tu popaden byl, má jemu uřata ruka býti a potom máta zaručiti, aby žádný pomsty nehledal.

(45) Ale když by chlap vládcě nebo šlechtici směl políček dáti a tu popaden
byl, má jemu i s hrdlem na milost otsúzen býti, aby z něho učinil, což se jemu líbí.

(46) Když by kto před králem nebo před plným súdem mečem nebo nožem
75 druhého do krve ranil, buď nižší nebo vyšší, tehdy hned má jemu ruka uřata býti. Pakli by ten raněný ot té rány umřěl, tehdy ten, ktož jest jej ranil, má též trpěti, jako jest svrchu psáno o vražedlnících.

(47) Když by ten, ješto koho zabil nebo ranil před králem nebo před plným
80 súdem, odtud utekl, má po všech krajích ve všech městech provolán býti s tú vinú, aby jeho ižádný člověk, ktož pod korunu českú slušie, nechoval, buď markrabie, arcibiskup neb pán aneb jiný kterýž kolivěk člověk, až do šesti neděl. Pakli by kto, nevěda té viny do něho, jej přijal, má napomanut býti, aby jeho odbyl v druhých šesti nedělích. A když by jej přes to napomanutie choval, kdyby těch šest nedělí minulo, má takéž provolán býti, že jest ztracenc proti králi a proti všie zemi. A má
85 k němu pomsta býti s pomocí všie obcě a dědiny jeho všěcky, což by jich jměl, mají tomu bitému přísúzeny býti, aby je držal a jich požíval, dokudž by mu se dosti neodestalo.

(48) Pakli by ten ztracenc na hradě neb v městě kterém králově přes to pro-
volánie zachován byl bez králevy vóle, tehdy proti tomu hradu a purkrabí neb proti
90 tomu městu mají páni se vší obcí vstáti jako proti zěvným nepřátelóm a jich nábytky k té potřebě a k nákladóm bráti tak dlúho, dokudž by toho výpovědníka jim nevydali. A pakli by toho hradu neb toho města mocí dobyli, českému králi jich dědiny mají postúpeny býti, ale dědiny toho purkrabie, kteréž by vlastnie byly, tomu raněnému mají přísúzeny býti, aby je držal, dokudž by mu se dosti neodestalo.

(49) Pakli by kto obžalován byl, by jej choval a on se k tomu neznal, svú ne-
vinu má pokázati před králem neb před úředníky pražskými v šesti nedělích, sám
jedno za to přísáhna bez zmatku.

(50) Pakli by král český toho ztracencě chtěl chovati, tehdy všichni zemeně
mají jeho prositi, aby jich práva nerušil a on je má uslyšeti. Pakli by jich neuslyšal,

100 tehdy všěcka obec toho hradu neb toho města, kdež by chován byl, má dobývati. A když dobudú, mají k tomu ztracenci pomstu učiniti a nábytky pobrati. Než dědiny vždycky k království mají ostati.

(52) Když by kto z násilé nocnieho koho chtěl pohoniti, má tento řád zachovati: Když mu se to násilé děje, má súsědy obapolně přiúpěti aneb je přivolati
105 a jim to osvědčiti. Potom ve dvou nedělí má komorníka vzieti, aby se toho optal, a má jemu ukázati dóm vybitý, dvéře neb truhly anebo jiné domovité věci, na kterýchž jest jemu se škoda stala. I má přivesti ty súsědy předeň, aby vyznali před ním, že jsou k tomu násilí v noci přivoláni. A když vyznají a ten komorník to vyzná před úředníky, má to ve dsky vložití a jiného komorníka na póhon vzieti, aby jej pohnal.
110 A ten komorník má toho pohnati v jeho domu před čeledí a trhem ten póhon provolati v najbližšiem městě.

(53) A když ten rok přide a póhon svědčen bude, tehdy póvod žalobu má provesti z toho násilé. A stane-li pohnaný, má otázati, kdy se jest stalo, a póvod má pověděti, kterého léta a který den. Tu pohnaný má otázati, má-li komorníka, ješto
115 to opatroval, a ten póvod ihned má mieti komorníka podlé sebe, aby jemu vyznal, co jest viděl a co se jest ot súsědov uptal. A uhodí-li komorník v též, tehdy pohnaný káže sobě dsky čisti. A srovná-li se žaloba se dskami a s tím komorníkem, tehdy má světlem rozejžené železo před pohnaným položeno býti, aby na něm dva háky položil a přísáhl za svú nevinu A když by nezdržal prstov na tom železě, dokudž
120 by přísahy nedokonal, tehdy by tu při ztratil i hrdlo. Ale když by komorník jinak svědčil, nežli by póvod žaloval aneb se dsky dělily s žalobú, tehdy pohnaný má toho prázdnen býti.

(66) Když by kto komu dědiny držal a on jej chtěl pohoniti, beze všěch opovědi má jej tříkrát pohnati a každý póhon ve dsky vložití. A když póhon třetí bude
125 svědčen, tehdy pohnaný, žádá-li úředníka, aby ohledal ty dědiny, z kterýchž jest pohnán, má jemu dán býti. Pakli nežádá neb to zamešká, tehdy před žalobú má žádati polovici pánov, kteříž v súde sedie, a póvod druhú polovici k své radě. A ti jim mají k jich radě vydáni býti. A když póvod žalobu provede, má mieti devět svědkov k zemi usědlých, ješto mají svobodné dědiny, sobě ku pomoci. A z těch mají býti
130 třie z toho kraje, ješto ty dědiny záležie, nebo jich vice. Tehdy pohnaný má odvrci dva z těch devieti, kteráž chce, a sedm jich má ostati k svědčství. Pakli to zmešká do žaloby, tehdy po žalobě nemož izádného z nich odvrci. A ti svědci, buď jich devět nebo sedm, mají hotovi všickni býti k přísazě a do kaply před úředníky mají opovědění býti a uvedeni v tu hodinu, ješto ku primě zvonie, dřieve než přestanú
135 zvoněnie.

(67) Tu pohnaný, chce-li na těch svědciach dosti mieti, má dočkati jich přísahy a z nich ze všěch tří zvoliti, ješto mají přísahati. Pakli chce proti póvodu i proti jeho svědkóm, móž také jmieti svých sedm svědkov, ješto by z nich třie proti póvodu i proti jeho svědkóm měli přísieci. A když by který svědek póvodov nebo
140 pohnaného svú přísahu zmátl nebo hodinu primy zameškal, ten by svú při ztratil.

(68) Pakli by obojí prošli, tehdy póvod má do vody břisti a pohnaný za ním

tři kročje vzdáli. A když by pówod utonul v těch třech kročjích před ním, tehdy pohnaný má sě vrátiti a toho nevinen býti. Pakli pówod přebřde, tehdy pohnaný má za ním břísti a přebřde-li také, tehdy jest jeho prázden. Pakli utone, tehdy ty

145 dědiny i život ztratí.

(74) Tuto znamenaj, že ve všech přech, ktož má dcky, žádní svědci proti dckám moci nemají, leč by kto proti úředníkóm chtěl dověsti, že jsou dcky falšovány. A ten dówod má býti, jakž páni naleznú, ale vždy pod hrdlem smrti ohnivé, jakož na falešníka slušie.

150 (84) Když by kto koho pro dceru chtěl pohniti, má trój pónon učiniti a před pónonem opovědėti úředníkóm a pónony ve dsky klásti. A když by žaloba prošla, řek-li by pohnaný, že jest s její volí vzal ji, tehdy má přivěsti před súd toho knězě, kterýž je oddával, a ten kněz má přísieci na knihách na svatém čtení, aby pravdu pověděl pánóm a úředníkóm, když jest je oddával, byla-li jest wóle jejie či

155 nebyla. A což ten kněz povie, to páni úředníci mají v své radě zachovati. Tehdy otec její má pánów prositi, aby jeho dcera z práva byla postavena před pány, a páni mají nalézti, že to má býti. I mají tu jistú dceru dáti do kláštera k svatému Jiří na hradě pražském i má býti chována mezi jeptiškami až do súdu za šest neděl. A když by prvý súd byl, tehda má tázána býti v šraňciech. A die-li, že jest s její volí, tehdy

160 má i s mužem dána býti otcí tomu a on jima oběma má svú rukú hlavy stieti. Pakli by řekla, že jest bez jejie wóle, tehdy ta panna má tomu muži svú rukú hlavu stieti. A pakli by ten muž pohnaný k súdu sě nepostavil, tehdy má týž rád naň jíti jako na vražedníka z hlavy, jakož svrchu psáno jest.

(85) Když by kto komu dceru unesl vdovu a otec chtěl z toho pohniti, bez

165 opovědi má trój pónon učiniti. A když by žaloba prošla a pohnaný řekl, že jest to učinil s její volí, tehda ta vdova má před pány úředníky postavena býti, aby pověděla, jest-li čili nenie s její volí. A má toho mieti rozmyšlenie až do třetieho dne. A když by ten třetí den řekla, že jest ji vzal s její volí, tehdy pohnaný má prázden býti, neb jest vdovám svobodno mužě pojieti, kterýž sě jim líbí, a on ji sobě má za

170 ženu mieti. Ale věno jejie jest ztraceno, že ani on, ani ona nemohú na otcí věna do-
bývati, leč by co milostí vyprosili.

<1> 1 z hlavy z vraždy; pohnati podati na někoho žalobu – 3 pomnieti pamatovati; před najvyššieho komorníka před nejvyššieho úředníka zemského, kterému příslušelo přijímati púhony – 4 kterýchž mōž dojiti kterých může dosáhnouti – 5 opovědėti oznámiti; purkrabí pražskému úředníku pražského hradu – 7 na pokojné cestě tedy nikoli ve válce nebo souboji – 8 opatřil zjistil – 9 komorník nižší úředník pro provedení púhonu, podřízený nejvyššímu komorníku – 11 zachovati uchovati – 12 at vyzná at prohlási – 13 pokáže ukáže; ve dsky v t. zv. púhonné, knihy zem. soudu k zapisování púhonů – 15 sšel súdu odešel ze soudu – 16 utraceno zničeno; to bude mocno to bude mít platnost

<2> 19 vysvědčiti dosvědčiti – 20-21 v nodinu devátú kolem 12. hod. polední, totiž počítáno podle církev. počítání hodin, t. j. od 3. hod. ranní (jitřní, hora prima matutina), kdežto staročeský orloj počítal od západu slunce do západu na 24 hodiny – 22 k prvniemu pónonu k prvniemu podání žaloby – 24 pokládám kladu žalobu – 25 dobuda řěčníka opatřiv si právního rádce, zástupce; obě žalobě (duál) z vraždy i z peněz uloupených – 26 dvě žalobú (duál) dvě žaloby

- <21> 28 *máta* (duál) mají – 29 *bíti se* podstoupiti boží soud (ordál) soubojem, t. zv. bitvu
 <22> 30 *pôvod* podávající žalobu; *přísieci* přísahati – 31 *páni rotu vydadie* soudci stanoví
 znění přísahy, kterého se musí přísahající přesně přidržet; *přísahu zmátl* zmýlil se odříkávaje
 přísahu – 34 *bez oděnie* bez brnění – 35 *v šraňciech* mezi zábradlím, které oddělovalo strany
 od soudců a vymezovalo místo souboje
 <25> 37 *uslyšan* vyslyšen – 38 *sochor* delší tyč, kůl – 39 *hotov* připravený
 <26> 45 *jej ofěrovati* za něj obětovati (symbolická náhrada za zabitého) – 46 *ve dsky vniti*
 býti vloženo v desky, zapsáno do desk
 <30> 49 *oddané* vdané, manželky – 50 *rúchem* šatem – 51 *žalost* trápení – 52 *před krá-*
lovou před manželkou královou, českou královnou; *pokoje požití* asyly užití, užívati
 <37> 53 *bíti se kyji* souboj holemi, obušky – 54 *sta oba* (duál) oba jsou; *řádu chlapského*
 nízkého rodu, nešlechtici
 <40> 56 *rovného v urození* rovného rodem – 59 *v dole* v jámě – 61 *vynti* vyjítí
 <43> 64 *podlé urozenie* rodem; *před plným súdem* při zasedání soudu – 65 *popaden by*
 byl při tom přistižen
 <44> 70 *sedlák* v porovnání k násl. čl. 45 nepochybně svobodný sedlák na rozdíl od
 chlapa nesvobodného
 <45> 72 *směl* odvážil se – 73 *s hrdlem na milost* odsúzen s životem na milosrdenství vy-
 dán; *z něho učinil* udělal z něho
 <46> 74 *před králem* srov. oddíl Práv zem. od Ondřeje z Dubé, čl. 13
 <47> 80 *ižadný* žádny; *pod korunu českú slušie* přísluší k České koruně, k čes. státu – 82
nevěda té viny do něho neznaje jeho provinění; *odbyl* poslal pryč – 84 *provolan* vyhlášen;
ztracenec ztratí právo, postavený mimo právní řád, bez práva, t. zv. psanec (banitus) – 85
dědiny nemovitý majetek – 87 *neodestalo se* nedostal zadostiučinění
 <48> 89 *zachován* schován, ponechán bez stíhání; *purkrabí* velitel toho hradu – 90 *se vsi*
obcí t. j. zemskou, zemskou hotovostí; *zěvným* zjevným; *nabytky* movitý majetek – 91 *vypo-*
vedníka opovědníka, odbojníka
 <49> 96 *pokázati* prokázati – 97 *bez zmatku* bez omylu, chyby
 <50> 100 *všěcka obec* všichni stavové se zemskou hotovostí
 <52> 103 *nocnieho* nočního – 104 *obapolně* *přiúpěti* voláním o pomoc zavolat sousedy
 s obou stran – 105 *osvědčiti* dokázati; *optal se* ohledal, dopátral
 <53> 112 *svědčen* proveden svědecky – 113 *stane-li* dostaví-li se – 115 *opatroval* ohle-
 dával, zařídil – 116 *uptal se* doptal se, vyzvěděl; *uhodí-li* v též shoduje-li se – 118 *světle* rozejžené
železo rozžhavené, na které přísahající položil dva prsty, nevydržel-li, dokud neodříkal pří-
 sahu, ztratil při, t. zv. boží soud (ordál) železem; *dva háky* dva ohnuté prsty – 121 *dělily se*
 lišily se – 122 *prázden býti* býti osvobozen
 <66> 123 *beze všech opovědi* bez ohlášení, námitek – 124 *tříkrát pohnati* aby pohnanému
 byla dána příležitost dobrovolně se vyrovnat – 128-129 *devět svědkův k zemi* usedlých, *ješto*
mají svobodné dědiny kteří mají obyvatelské právo (inkolát) v zemi a v ní svobodné statky – 130
záležie leží – 132 *po žalobě* starý čes. soudní řád lišil přesně půhon (podání, nyní nemáme
 pro to výraz) a žalobu; *odvrci* odmítnouti – 133 *do kaply* na pražském hradě u Všech svatých,
 kde se vykonávaly přísahy – 134 *ku primě* na jitrní mši (prima missa)
 <68> 141 *do vody břísti* brodit se vodou, t. zv. boží soud vodou – 143, 144 *přebřde,*
přebřde přebrojí se
 <74> 146 *dcky dsky, desky* – 147 *proti dckám* *moci nemají* proti zápisu v deskách nelze
 nic namítat, leda že by se provedl důkaz opačný – 148 *smrti ohnivě* trestu upálení
 <84> 155 *kněz*... oddávající musil přísahou na Písmu sv. potvrdit, že je oddával, proto-
 že matriky byly zavedeny až od církevního sněmu tridentského (1545-1563)
 <85> 164-165 *bez opovědi* bez oznámení – 170 *věno* podle čes. práva příslušelo jen
 ženichu, a to za podmínky, že k sňatku otec nevěstin dal souhlas